

CIRIL ZLOBEC (SLOVENIA)

CLIP 01

C.Z.: Sem Ciril Zlobec, slovenski pesnik, pisatelj, prevajalec, esejist in seveda marsikaj glede na mojo starost, predvsem pa me je v mladosti za vse poznejše življenje bolj ali manj zaznamovalo partizanstvo, ki sem se ga udeležil kot borec, kot soorganizator, skratka kot aktiven bil na razpolago v odporiškem gibanju, v njegovih potrebah na področju, kjer sem deloval v tistem času. Vendarle temeljno bistvo ostane, da je to bilo zame izjemno pomembno obdobje, tudi v smislu oblikovanja moje osebnosti. Ta zgodnji, kako bi rekel, odklonilni in uporniški odnos do fašizma mi je pomagal v poznejšem življenju, da nisem imel nobenih dilem, ko se je bilo treba odločiti, ali stopiti tudi v oborožen odpor proti fašizmu, ali imeti še zmeraj dvome, da ali ne, kot so imeli mnogi v osrednji Sloveniji. Jaz sem seveda imel, osebno še marsikakšnega seveda, ker sem šel pred tem, pred vojno študirat, ker je bila moja velika ambicija, da se izšolam, ker sem začutil v sebi že v ljudski šoli to pesniško nagnjenje, da sem želel in sem že pisal neke sicer okorne verze, ampak sem se zavedal, da lahko postanem pesnik v pravem pomenu besede tudi, če imam ustrezno izobrazbo.

CLIP 02

Prvi oseben stik je bil, ko sem prvič prestopil šolski prag s šestimi leti in je učitelj ob prvem vstopu v šolsko poslopje zahteval od vseh novincev, da pozdravimo s fašistično dvignjeno roko. Jaz podzavestno, s to družinsko vzgojo, sem takoj začutil ta pritisk nečesa, kar mi je tuje, sovražno in nisem hotel pozdraviti. Nisem hotel dvigniti roke v fašistični pozdrav. Ko je učitelj vztrajal, da moram fašistično pozdraviti, je v meni rasla neka otroška ihta, neka jeza, da sem še bolj vztrajal in da za nobeno ceno ne bi pozdravil fašistično. Končno, ker je on vztrajal, sem se kot otrok užaljeno razjezil in sem dvignil roko tako, da sem učitelju, ki se je sklanjal nadme, primazal eno pošteno klofuto. To je bil moj prvi spopad s fašizmom in sem nastopil kot šestletni borec. Drugo srečanje je bilo kakšni dve leti pozneje, ko me je oče popeljal v Trst za nagrado, ker sem bil v šoli priden in seveda sva šla peš iz rojstne vasi trideset kilometrov in jaz sem bil željan videti mesto prvič življenju in sem bil fasciniran, ko sem videl te palače v Trstu, zlasti na ulici Via Carducci, ki je glavna tržaška ulica in ko sem očeta spraševal, da naj mi pojasni, kaj je kaj, mi je nekdo v fašistični uniformi pljunil v obraz in je zagrozil, da mi bo, kot je rekel, razbil gobec, če sliši še eno tako svinjsko besedo. V tistem trenutku, čeprav sem bil otrok, se je v meni nagonsko prebudil fašizem v obliki identifikacije. Vsi, ki so govorili italijanski jezik, so bili v mojih očeh in seveda v mojem srcu fašisti, tako da je ta začetek bil zelo travmatičen, po eni strani kot krivica, ki se godi meni osebno, ker sem bil udeležen v oblikah preganjanja slovenstva in seveda z mislijo, na svojo družino, ki je tudi doživljala razna šikaniranja tam, kjer so pač živeli in delali. Po drugi strani pa me je ta zgodnji...

CLIP 03

Leto 41 (1941) me je, ne samo mene, ampak tudi celotno to primorsko pokrajino našlo absolutno pripravljeno na odpor proti fašizmu in seveda v slovenskem prostoru je, kar je posebnost tega prostora, ni bil samo antifašizem, ampak je bilo tudi narodno osvobodilno, kajti Slovenci v Slovenskem primorju smo tistikrat začutili možnost, da preko odporiškega gibanja, preko druge svetovne vojne, v katero smo bili ves čas prepričani, da bodo sile zavezništva premagale nacifašizem in da če v njem, v tem odporu sodelujemo, da imamo zgodovinsko priložnost, da se priključimo preostalemu ozemlju Slovencev v neki obliki nove skupnosti. Potem se je seveda tudi na Primorskem že šušljalo o partizanskem gibanju. Jaz sem se takoj prijavil k aktivistom, da želim iti v partizane, še poln ogorčenja nad to fašistično politiko tudi v šolstvu in sem našel stik s prvo enoto, ki je operirala na Krasu in v Vipavski dolini. Konec leta 42 (1942) sem se prijavil, da bi dobil zvezo z njimi in so mi svetovali, češ zima se bliža, nima smisla, zdaj bo listje odpadlo, težja bo kamuflaža, težko se bo gibati... vrni se spomladi, bomo prav veseli. Jaz sem spet šel domov in naključje usode, februarja 43 (1943) je italijanska vojska, ne vem, ali je bilo izdano ali je bilo naključno, odkrila to skupino in jo v celoti pobila. Vse tiste mlade partizane. Potem so pripeljali trupla na

pokopališče v Štanjelu in prisilili domačine in tudi iz sosednjih vasi, da moramo iti pogledati te pobite partizane, da bomo dobili ta vtis, da je zdaj konec z odporniškim gibanjem. In res. Tam so nas natrpali na tisto pokopališče in da bi doživeli večji učinek, so deloma do nagega slekli te mrtvece in jih obračali, enega tako, drugega drugače, da so kazali tudi svoja spolovila. Ta žalitev mrtvih je mene, ki sem imel neko klasično vzgojo pridobljeno prav v semenišču, da se mrtve spoštuje, kot so jih spoštovali literarni teksti, ko smo študirali Homerja in podobno, je to še bolj podkrepilo to mojo držo, da za vsako ceno ob prvi priložnosti, ko bo mogoče, da najdem spet novo skupino, ki se bo zanesljivo pojavila in grem v partizane. Toda čez mesec dni sem bil konfiniran. Sredi noči so me vrgli iz postelje, me pobrali, strpali na kamion, me odpeljali, tako kot vse druge mladeniče letnika 24, 25 in 26 (1924, 1925, 1926) in nas odpeljali na razne konce v Italiji. Jaz sem bil v Abruzzih in tam sem moral preživeti čas do kapitulacije Italije. Takrat, ker so bili sami kmečki fantje, precej nevešči italijanskega jezika, tudi komunikacije z ljudmi, sem pripeljal celotno to enoto konfinirancev, z zelo čudnimi peripetijami na poti, na Primorsko v partizane. Tristo mladih fantov.

CLIP 04

Kot sem že v prvem delu razmišljanja povedal, pri nas je bilo že v krvi to antifašistično razpoloženje in je potem avtomatično ob prvih glasovih, da se je nekje dvignil odpor, upor in ko so prišli ti glasovi tudi v ta del slovenstva, na Primorsko, ki je pripadala k Italiji, smo bili vsi avtomatično za partizanstvo. Ne samo, da smo bili naklonjeni, doživljali smo ga celo malo naivno oziroma močno naivno, skoraj kot neko romantiko o nepremagljivih partizanih, o istih partizanih, ki se pojavljajo zdaj tu, zdaj tam, ki so neulovljivi, skratka prvi partizani so imeli v naših očeh tisto podobo, ki je pravzaprav porojena v človekovih željah in ki se ne meni za realno. Poleg tega so bili že leta 42 (1942) po Primorskem razobešeni plakati, tiralica za enim od znanih partizanov tedanjega časa, Janko Premrl – Vojko, ki je pozneje tudi padel in bil imenovan za narodnega heroja, in so ponujali denarno nagrado tistemu, ki ga živega ali mrtvega posreduje tedanji italijanski vojaški oblasti. Zanimivo, čeprav je bila ta vsota za tedanje razmere zelo visoka, ni nikogar zamikala, da bi poskušal karkoli storiti, kar bi bilo podobno izdajstvu ali posredovanju podatkov, ki bi lahko pripeljali do aretacije ali sploh do identifikacije, kje se nahaja in kaj počenja. Tako je ta Vojko, Janko Premrl – Vojko postal v naših očeh nek pravljčni heroj, mi smo mu pripisovali dejavnosti, ki jih ni nikoli storil, tudi jih ni mogel. Rekli smo, da je bil v Benetkah, v Rimu, hkrati pa na Nanosu – čudežna osebnost, čeprav smo vedeli, da je to nemogoče, ampak ta naša želja... Ker na začetku je bila majhna četa partizanov in smo tako naredili, kot da njihova moč ustreza pravi armadi. To so bili ti sanjski prividi upora, ki se nam je zdel veličasten. Seveda naj povem, da je bil ta antifašizem na Primorskem tudi zaradi tega že pred vojno prisoten...

CLIP 05

...kot čisto drugi ljudje in tako sem jaz doživel v trenutku neko metamorfozo, spremembo, tako kot sem jo v Trstu, ko mi je fašist pljunil v obraz, sem identificiral vse, ki so govorili italijansko za fašiste, tako sem zdaj ob tej gesti civilnega prebivalstva nenadoma spoznal, da je krivica katerikoli narod v celoti obsojati ali pa opredeljevati kot nekaj, kar se je pač kazalo skozi njihove politične, vojaške ali kakršnekoli druge predstavnike. Začel sem razumevat, da so Italijani, tako kot mi, takšni in drugačni. Tisti, ki so mi blizu in tisti, ki so mi nasprotno, sovražni, jaz njim sovražen. Pri meni je bil skupinski. Ko smo se vrnili iz italijanske konfinacije, smo kar trumoma, vsi šli, tako da se spominjam, da sem se jaz isti dan, ko sem se vrnil po pol letni konfinaciji, samo malo umil, preoblekel malo bolj skrbno, kolikor sem pač mogel in že isti dan odšel v partizane, tako da so domači rekli, naj vsaj en dan ostanem doma. Ne, jaz sem komaj čakal, to se mi je zdelo, kot da odkrivam Ameriko, če vstopim v partizane, da postanem tudi jaz dejavni borec, ne samo simpatizer gibanja in tako. Razpoloženje po padcu fašizma, če se ne motim, 25. julija, formalno gledano in še pozneje 8. septembra, ko je Italija pristala na tako imenovano brezpogojno premirje, je takrat, ko smo mi prišli po nekaj dnevih zapletenega potovanja iz Abruzzov na Kras, je bila atmosfera že popolnoma v razmahu. Ljudje so se zbirali, vzklikali k osvoboditvi, prepričani, da je konec vojne, da bomo sami odločali in ne vem kaj. Tako, da jaz in moji sovrstniki smo bili nestrpni, ali še bomo utegnili kakšen dan ujeti, da

bomo tudi mi borci, preden bo konec vojne, preden bo svoboda. Torej, totalna iluzija, da bo s kapitulacijo Italije za njo morala kapitulirati tudi Nemčija.

CLIP 06

...kot dokaz, lahko bi rekel temu anekdota, tako sem bil željan spopada s sovražnikom, da čeprav sem bil v neki enoti, bataljonu, kjer smo imeli samo tri strojnice in puške, zelo skromno oboroženi. Nemci so nas zvečer obkolili s tanki, torej s silno vojsko proti naši in čakali jutra, da nas napadejo. Bili smo obkoljeni. Jaz se takoj javim in dobim še takoj tri fante v moji vzneseni navdušenosti, da gremo nad nemško kolono tankov z ročnimi granatami, misleč, da bomo kar tako pometali te granate in pobili Nemce in razdejali vse. Na srečo je bilo vodstvo, ki so bili stari partizani in so rekli, kar pomiri se, pomiri se, boš imel še možnost boja, tankov se ne da kar tako, niso iz papirja, ampak iz jekla in tudi Nemci, čeprav je noč, ne spijo. In zjutraj res. Mi smo bili na hribčku, malo gozdička je bilo, okoli sama gmajna, popolnoma gol prostor in v 'strelcih', to se pravi v strnjeni vrsti so prihajali Nemci, za njimi so seveda bili razpostavljeni tanki, ki so se počasi prilagajali in druge stvari. Takrat smo videli to grozo. Vsi smo bili sami novinci, prvič, razen par vodstvenih kadrov. Jaz sem bil kar takoj imenovan, ker sem imel tiste štiri (razrede?) gimnazije za politkomisarja enega voda, kar tako, brez kakršnihkoli izkušenj in sem moral paziti na svoje. Mi smo imeli take zaklone, ki smo si jih zgradili iz kamna, za eventuelno borbo, da bomo izza zaklonov se branili. Ukaz pa je bil, dokler komandant ne zavpije *juriš*, naj bomo mirni in čakamo, da pridejo sovražniki na bližino dvajsetih metrov, vsak naj si svojega izbere in takrat planemo v juriš. Zdaj pa se je zgodilo nekaj nepredvidljivega. Računali so, da bo ena tretjina sigurno padla v tem spopadu, to se pravi, da se je že računalo, da bo od tristotih sto mrtvih na naši strani. In to ni bilo lahko, da ne boste mislili. Ko so se Nemci približali, ne na dvajset, ampak na štirideset metrov, je tisti, ki je imel težko strojnico, najbrž se mu je zatresla roka, ko je držal prst na petelinu in je prezgodaj sprožil strojnico. Takrat mi vsi planemo, vsi napeti, na juriš, da smem tako reči in nenadoma smo vnesli v nemške vrste, ki so bile po vsej logiki vojaških napadov organizirane, tako zmedo, da je tam tristo mladih fantov kar planilo tja skozi in so bili tako presenečeni, tako osupli nad tem, da niso na nas streljali, ker smo v trenutku bili med njimi in bi streljali tudi po lastnih ljudeh. Tako smo se mi prebili pravzaprav brez boja skozi njihove vrste, da ni bilo sto mrtvih, ampak samo dva padla in dva ranjena in enega samega so zajeli.

CLIP 07

Torej takrat in tam, kjer sem jaz bil, so bili naravnost idilični. Odgovornost, ne samo za lastno obnašanje, ampak prav v odnosu do tovarišev, s katerimi si sodeloval. To se pravi, če je bil tovariš ranjen, da si ga reševal, celo, če je padel, da si njegovo truplo reševal, da ga ne bi dobili sovražniki v roke, ga onečastili in ne vem kaj. To je bilo tako samoumevno, da si ti iz tega občutka časti, brez pomisleka tvegaj svoje lastno življenje. Tako sem jaz enkrat približno tri kilometre vlekkel na smrt ranjenega, na srečo, da so Nemci vedeli, da je nekje v bližini partizanska brigada in se niso spustili, kako bi rekel, v neposredni lov, ampak so me v strelcih zasledovali. Jaz sem bil takrat skoraj prepričan, da bom padel tudi jaz, ampak vprašanje časti je bilo v tistih in takih trenutkih močnejše od misli na lastno preživetje. Naj povem eno anekdoto o teh odnosih. Eno leto pozneje, ko sem bil eno leto posojen oziroma me je vojska posodila civilni družbi, če smem tako reči, da sem pomagal organizirati slovensko partizansko šolstvo na celotnem teritoriju Primorske. Jaz sem seveda sodeloval ves čas na Krasu. Po tem sem šel ponovno v enoto. Jaz sem zelo sodeloval kot kulturnik, pisal pesmi, na mitingih recitiral, brigade so se imenovale po pesnikih, jaz sem bil v Kosovelovi brigadi, potem je bil Gregorčičev bataljon, potem je bila Levstikova brigada... Kultura in boj sta bila takrat zlita drug z drugim. S tem, ko sem že eno leto bil v prosveti, da sem ustanavljal šole, poučeval, bil okrajni ravnatelj in ne vem kaj vse sem počel, vse kar je bilo treba, in na mitingih sem dostikrat recitiral svoje pesmi, posvečene prav tistemu času in ko sem pozneje ponovno šel, ko smo mislili 44. leta (1944), da bo naslednji dan konec vojne, so me spet vpoklicali v oboroženo enoto in sem bil pri minirjih. Ko sem enkrat šel s kolegom minirat progo med Gorico in Trstom, tam pri Doberdobu, padeva v nemško zasedo. Na še danes meni nepojmljiv način ostaneva živa. Ne vem. Jaz si lahko mislim, da je bila taka skupina tistih Nemcev, da je streljala mimo naju, da naju ni hotela ubiti, ker je nemogoče, če smo

prišli na deset metrov, da nas ne bi, tudi potem, ko smo bežali, da nas ne bi postrelili. Kakorkoli, komandir je sklical sestanek enote in je rekel: »A ste videli? Danes bi Ciril skoraj padel. Po čudežu je ostal živ.« Vsi smo debelo gledali, jaz najbolj. Rekel je: »Ko bo nevarno, Ciril ne bo šel več na akcijo, on pesmi piše.« Torej biti oblikovalec slovenske besede na Primorskem, ko je bila uradno prepovedana raba slovenske besede in ko sem bil jaz zaradi slovenske besede izključen iz šole dve leti prej, so ti fantje častili slovensko literarno besedo, pesem, Gregorčiča, Prešerna... To se je vse neprestano recitalo, nosili so miniaturne knjižice, Prešerna, Gregorčiča v žepu. Jaz tudi. Oni so bili brez pomisleka pripravljeni, da mene tako rekoč čuvajo na varnem, v bunkerju, oni pa gredo v akcijo in v enem letu jih je polovica padlo. To se pravi, da so bili zavestno pripravljeni svoje življenje postaviti meni v bran, da oni padejo, da jaz kot pesnik, ki nisem bil v takratnih časih po današnjih merilih nikakršen pesnik, ampak sem samo pesmi pisal. Tolikšnega tovarštva, tolikšne etike, kot sem je takrat doživljal... povedal sem en primer, takih je bilo več... nisem ne prej, ne nikoli pozneje srečal. Tako, da v samem času bojev, je bila partizanska etika na herojskem vrhu in čista. Dogajale so se stvari po vojni. Ko se enkrat konča, ko imaš občutek, da je vsega hudega konec, tistikrat pa pridejo na plan neobvladljive človeške strasti in seveda že prvi politični računi, obračuni in vse hudo. Zato jaz sam, tudi danes, ko se revidira pretekla zgodovina, zmeraj pravim tako, nekaj je tisti del, ki je bil čisti boj za osvoboditev in pri Slovencih še posebej, za razliko od Francozov, Čehov ali kogarkoli, še za združitev Slovencev v isto skupnost, ki je bilo čisto in etično. Pozneje pa se je zgodila tista strast, ki sem jo omenil, da nekdo, ki ima orožje v rokah, dobi tisti občutek, da lahko enkrat tudi sam odloča, kako ga bo porabljal in išče sovražnike in se maščuje in seveda se dogajajo stvari, zaradi katerih dostikrat pade senca tudi na tisti idealen in idealističen del antifašizma, antiokupatorstva, vsega, kar je pač bilo v letih 41 – 45 (1941 – 1945).

CLIP 08

Res je skoraj v dveh letih, ko sem bil v partizanih, sem kar nekajkrat doživel takšne bližine smrti, če smem tako reči, da sem se nanjo na nek način moral navaditi, da je smrt postala del partizanskega življenja. Za vsak spopad, ki je bil, se je celo uspešnost ali neuspešnost spopada ocenjevala skoraj izključno po številu mrtvih. Če je bil spopad med nami in Nemci in smo potem ugotovili, da je padlo pet partizanov, smo zato, da smo se lahko veselili rezultata spopada, morali, tudi če ni bilo res, sami sebe prepričevati, zgubili smo pet tovarišev, ampak na nasprotni strani jih je padlo pa dvajset. Imel si občutek, da smrt, ki se je zgodila v tvojih vrstah, ni bila, kot smo rekli, zaman, da je bila za milimeter prispevek k osvoboditvi, pregonu okupatorja, svobodi in tisto, kar smo si predstavljali, da bo po končani vojni, po doseženi osvoboditvi. Jaz sam sem imel srečo, to lahko rečem in moram, vsaj mislim si, morda zveni domišljavo, da sem si ustvaril neke trike, če smem tako reči. Ker, ko sem bil obveščevalec, so me Nemci trikrat zajeli in trikrat izpustili, ker jaz sem nosil ta... čudno, ker jaz sem agnostik, nisem verujoč človek, ampak moja mati je bila izjemno verna in ko sem šel v partizane, je rekla: »Sin, vem, da ne moliš, ampak ná ta mali rožni venec.« In mi ga je dala v žep, rekoč: »Morda te bo kdaj obvaroval.« Pač kmečka ženica. Jaz sem iz spoštovanja do matere nosil ta rožni venec vedno v žepu. In ko so me prvič Nemci prijeli in me seveda vsega pretipali in spraznili žepe, potegne ven ta rožni venec. Oni so bili navajeni, tudi v njihovi propagandi, da vsi partizani pobijajo duhovnike, sežigajo cerkve in ne vem kaj še vse in bili so zelo šokirani, da ima en partizan rožni venec v žepu. To se je pokrivalo z mojimi ponarejenimi dokumenti, da še zmeraj študiram v semenišču za duhovnika. Tako se je enkrat zgodilo, ko sredi ceste padem v nemško kolono in me pregleda – to sem zadnjič pripovedoval – in mi pregleda tudi listnico, nisem imel nobenega denarja in pravi: »Kaj pa delate tu?« Bil sem pri Opatjem selu, šel sem tja dol, ker sem bil namenjen v Doberdob. Jaz sem rekel: »Grem v Gorico v semenišče.« In pravijo: »Saj zdaj je šolsko leto, kaj zdaj sploh delate tukaj?« Rekel sem, da sem imel težave s pljuči, bil sem zelo suh, trlica in sem rekel, da imam malo kaverne (op.: bolezen na pljučih – iz češčine) in da so me poslali, da si doma malo opomorem in zdaj grem nazaj. Bil sem s kolesom in sem si rekel, saj ni Nemcev in sem šel kar po cesti. On gleda in pravi. »Ja, ja, ja... in kaj boste delali brez denarja?« Jaz sem povedal, da imamo tam vsak svojo knjižico, kamor se vpišemo in potem na koncu leta poravnamo. Tako sem si izmišljeval in ves čas je dvomil, ali me bo ujel ali ne. Ko potem gleda mojo listnico, potegne ven zmagoslavno sliko moje prve ljubezni, Elvire iz Štanjela in na hrbtne strani piše

'večno tvoja Elvira'. Malo je že znal slovensko in je rekel: »Dajte, prevedite mi to.« Jaz sem seveda moral prevesti, ker je tudi on znal nekaj slovensko in potem je on zmagoslavno, češ zdaj te pa imam in mi tako pomoli pod nos: »Zdaj te pa imam. A to je semenišče? A to je duhovnik?« Jaz sklonim tako glavo in sem rekel: »Ja, mladost je mladost.« Tako skesano, češ grešil sem zoper pravila semenišča in on me gleda ter pravi: »Ste mi pa napletli eno zgodbo, kaj?« Jaz ga strmo gledam v oči, on mene, jaz njega in pravim: »A je tako težko ugotoviti, kdaj se človek laže in kdaj govori resnico?« in ga gledam kot sokol, ampak sem bil čisto moker od groze. In mi pravi: »Pojdite.« Tega najbrž ne bi nikoli zmogel, če ne bi imel tistih štirih gimnazij, da sem bil malo nad nivojem, ki so ga oni imeli pri srečevanju z navadnim borcem, kmečkim fantom, ki je samo trepetal in gledal to grozo, ko so ga ujeli. Jaz sem se zmeraj skušal reševati z neko politiko in ko sem ugotovil učinkovitost tega rožnega venca, sem ga z veseljem nosil naprej in pripovedoval to zgodbo še dvakrat po tem in zmeraj je bila učinkovita. ...to so bili malčki, ki so se komaj učili brati in jaz sem imel v šoli za tak primer, če je bil nenadoma, en skriven bunker, tako da se je eno desko dvignilo in jaz sem se tja skrtil. Neka ženska iz vasi naj bi pritekla, kot da je učiteljica, ker moški moje starosti so bili vsi, ali v partizanih ali v zaporih ali v taboriščih, sploh niso krožili naokrog. Tudi v kolikor je bil kdo doma, skoraj nihče ni bil, razen če so bili starši tako nebogljeni, da je nekdo moral biti doma. Ampak ta Nemec, to je bilo v pritličju, se nenadoma pojavi na oknu. Prišli so z druge strani, niso prišli skozi vas oziroma enota je šla skozi vas, ta bi si naj ogledal, vsaj tako sklepam, da je imel nalogo, da si ogleda to osamljeno hišo, ki je bila šola, kaj je. On se nasloni takole na oknu, ki je bilo odprto, bila je pomlad, na brzostrelko in gleda v razred. Meni je seveda kri zaledenela in moram reči, da sem najprej pomislil, da bo to tragedija. Ti ubogi otroci bodo žrtve; da bom jaz žrtev, se mi je zdelo že popolnoma logično. Ta Nemec gleda in otroci, ki so že doživeli požig vasi, vsi v strahovit jok, tulili so kot blazni. Vedno je bilo rečeno, da če je nevarnost Nemcev, se dvigne tista deska, kamor se učitelj skrije in eden plane pokonci in dvigne tisto desko, kamor bi se naj jaz skrtil. Jaz hitro potlačim tisto nazaj in vzamem nek... partizanski učbenik smo imeli sestavljen iz različnih tekstov in čeprav so bili malčki, sem jaz kar nekje odprl in rekel, naj odprejo na tej in tej strani in se je odprlo pri besedilu Skodelica kave Ivana Cankarja, kar je bilo sploh za višje razrede. Rekel sem tistemu, ki je najbolje znal brati, da naj bere, ampak tisti je pol besede povedal in spet naprej jokal. In tisti Nemec samo gleda, gleda. Jaz tiste otroke gledam, jih mirim, nisem jih mogel pomiriti in sem rekel, zdaj tako ali tako ni rešitve, z nami je konec. In potem pogledal jaz Nemca takole v oči in mu pokažem te otročičke, tako nekako žalostno in on se umakne od okna. Rekel sem si, zdaj bo prišel z druge strani noter, ali pa bo šel obvestiti, poklicati moške noter, da opravijo svoje. In ga ni od nikoder bilo noter, nihče ni prišel, to je bila mrtvaška tišina groze, ampak čez četrto ure Nemci zapustijo vas in pritečejo ženske, matere. Vladala je nepopisna groza, prepričanje mater, da je vse mrtvo v šoli, pobito in pridejo tja in mi vsi živi in zdravi. Torej tistemu Nemcu so se očitno zasmilili, dopoldne so pobili ranjence, zdaj bi otroke in bi bilo nekako, po mojem, preveč tudi zanj in se je usmilil. Tako, da tudi takih, celo med sovražniki, ki so nosili znake kot ta, SS, to se pravi najbolj kruti, niso bili vsi zveri. Nekateri so bili pač v tem toku in so pobijali, ker je bil pač takšen čas.

CLIP 09

Ko smo čakali na ta preboj, so mnogi fantje, ki so bili pod mojim, če smem tako reči, vodstvom, od strahu jokali in to je bil grozljiv prizor. Isti fantje, 17, 18 let, največ do 20 let stari, so se čez pol leta sami javljali prostovoljno, da so šli na nevarne akcije, v napade in tako, kako se človek, ko ima opravka z orožjem, ko doživi ognjeni krst in še kaj zraven, ko vidi smrti svojih tovarišev, svojih prijateljev, morda sosedov iz iste vasi, ga popade ta, kako bi rekel, ubijalska strast. Kajti v spopadu deluje prej ali slej ta logika, sovražnikova smrt je moje življenje. Veste kaj, jaz sem bil, najbrž zdaj, ko gledam nazaj kot človek, ki je hotel biti pesnik in je mislil, da je že pesnik, sem bil strašen individualist. Zdaj pa seveda, v vojni so te enote s strogo disciplino – desetina, vod, četa, bataljon, brigada, divizija, korpus – pač organizirano je kot vojaška struktura, nujna za vodenje kakršnegakoli boja. Meni to ni ležalo, mojemu karakterju, če smem tako reči. In še ena taka človeška karakterna stvar je bila. Jaz rad zjutraj, tudi na odprtem, kjerkoli smo spali, rad malo potegnem (op.: dlje spim), sem malo lenuharsko razpoložen. Če sem pa bil, ali ko smo bili v brigadi, pa so bili ti pohodi v glavnem ponoči. To si celo noč hodil, da si se malo premaknil, na primer iz

Krasa v Trnovski gozd čez Vipavsko dolino, kjer so bile te zasede, postojanke in ne vem kaj še. Dostikrat se mi je zdelo to premikanje ne najbolj modro ali pa preveč naporno in sem se jaz javljal na nove naloge, ki so se pojavljale med bojem, bolj nevarne, ampak, ki so omogočale mojo individualistično žilico, da se je izkazala. Tako sem bil obveščevalec in sem šel sam v Trst s ponarejenimi dokumenti in tja ter sem, skratka veliko tvegaj, ampak sem imel občutek, da sam razpolagam s svojim življenjem. Potem sem bil, kot sem povedal, pri minerjih. To je bila majhna enota, bilo nas je od 13 do 15 in je bilo obvladljivo. Eno leto sem bil v prosveti, šolstvu, organiziral šolstvo, postavljal učitelje, ki jih ni bilo in sem bil sam, kako bi rekel, nastavljal sem učitelje po vaseh, jaz sam sem bil brez slovenskih šol, in sicer tako, da sem naredil sestanek deklet, ki so edine ostale doma, moški so bili v partizanih, in sem jim narekoval nek tekst in potem pregledal, ker jaz sem le imel nekaj odnosa do slovenščine, ker sem sam kot pesnik tudi slovnico predeloval in veliko bral in tista, ki je naredila najmanj napak pri diktatu, pri nareku, sem jo postavil tam za učiteljico, ker je bilo pač treba otrokom dati vsaj tiste osnovne temelje jezika in malo računstva ter malo branja, da niso tam bili brez šol med vojno, ker ni bilo mogoče imeti... uradna šola je propadla, se je sesula in je bilo potem seveda treba slovensko šolo ustanoviti. Pravzaprav je bilo meni najlažje, ko sem bil v šolstvu, dolgo pa sem se tudi počutil kot obveščevalec in sem imel seveda kot mlad, 18 let star, take popadke velikega obveščevalca in teh likov, ki sem jih bral, Sherlock Holmes in kako bom delal čuda. In sem res delal tudi stvari, ki so bile drzne, tudi neumne, ampak so se obnesle. Tako recimo sem, če sem le mogel, spal v postelji. Kot samostojnik, ko sem prišel v vas, so me dali v posteljo in sem tvegaj. Prišli so ponoči Nemci in je bil problem, kako in kam se skriti, tako da sem imel povsod take mini bunkerje samo zame. Obnašal sem se popolnoma proti vsem pravilom, ampak po nekem instinktu. Tako recimo se je zgodilo, da sem bil v domači vasi, v lastni hiši in nenadoma pridejo ponoči Nemci. Na srečo je bila velika tema in oni so z baterijo svetili pred sabo in jaz sem ravno hotel priti domov in kaj naj naredim? Zdaj bodo pregledovali po hišah in meni je prišlo na misel, kaj naj naredim. Najbolj modro bi bilo, da grem takoj za patroljo, da bom videl, kam bodo šli in tako se bom sproti... Tako sem jaz dvajset korakov za Nemci hodil čez celo vas, skušal stopat tako, ker sem poznal, da ne bi bilo preveč hrupno. Tema je bila popolna, nisem rabil svetilke in tudi imel je nisem. Skratka, to mi je omogočilo, če sem deloval kot posameznik ali v majhnih enotah, kjer smo se dogovorili za način. Bil sem tudi kurir in sva zmeraj hodila po dva. Nisem se dovolj zavedal nevarnosti in to je bila moja velika prednost. Hkrati pa seveda tudi velika nevarnost, ampak se je obneslo. Mnogi so padli, ki so bili ravno tako neumni kot jaz, tako da meni ostaja zdaj skorajda romantičen občutek borbe, romantičnega obdobja, kar seveda ni bilo, daleč od tega. Hkrati smo se tudi zaljubljali in sem prepeščajil ne vem kaj, celo noč sem hodil, da sem videl svojo ljubezen od daleč ali kakorkoli. Skratka, živeli smo zelo intenzivno, seveda v vojnih pogojih. Previdnost. Bil je miting, plesali smo, noreli, drugi dan pa je bil že boj, ampak to postane potem norma življenja in smo na to že računali. Bilo je pa toliko lažje na Primorskem, na Krasu pa še posebej, da kamorkoli si prišel, če si prišel v večjo enoto, ko si prišel v vas, je takoj kdo dal svojo kravo, da so jo zaklali in napravili golaž za celo brigado. Ko sem hodil kot kurir, kot obveščevalec, v katerokoli hišo sem stopil, so mi dali hrano, če sem bil moker, sem se osušil. Skratka ta občutek, da čeprav si bil sam ali pa z enim samim prijateljem, kamorkoli si prišel, si bil sprejet kot njihov človek. Nikjer ni bilo nevarnosti, da bi zašel v sovražno hišo, vsi so bili naklonjeni partizanstvu. To nas je seveda razbremenilo tistega strahu, ki se je porajal marsikje po Sloveniji, da so morali zmeraj tudi računati na eventuelno izdajstvo domačinov, ker je bilo povsod prisotno tudi domobranstvo s svojimi obveščevalnimi ljudmi. Pri nas na Primorskem tega ni bilo. Jaz nisem videl Slovenca sovražnika, se pravi domobranca, ne živega, ne mrtvega. Tako da je to zame v nekem smislu idealizirana podoba, ampak je bila resnična ta idealizacija, da je neka vojna potekala v tako lepi človeški, če smem reči ta drzen izraz, lepi podobi, ker vojna ni lepa. Res pa je, da sem se jaz kot pesnik nekako težko odločil za smrt, tudi sovražnika in zato sem zbiral take dejavnosti, ki so bile veliko bolj nevarne, kot biti v brigadi, kjer je skupaj zbrana moč, ampak vendarle manj nujne, da bi moral nekoga, ki ga vidim pred seboj, tudi sovražnika, ubiti. Jaz sem skušal prihajati skozi življenje s čim manj smrti, tudi v odnosu do Nemcev, do sovražnikov. Ker pobijanje, tudi v imenu velikih idealov, je lahko navsezadnje nekaj, kar se ti lahko kot travma vrača v poznejšem času.

CLIP 10

Namreč, mi pogostokrat pozabljamo, ko govorimo o teh vojnih razmerah, da je bil slovenski prostor v tistih časih 2. svetovne vojne, edini prostor v okupirani Evropi, pri katerem je bila okupacija mišljena samo kot prvo dejanje. Slovenijo so si razdelili. Ljubljana je bila stota italijanska provinca in italijanska desnica s škofom Rozmanom na čelu, je poslala Mussoliniju zahvalno pismo, da nas je sprejel v veliko družino fašistične Italije. Vse druge dežele, tudi na tem območje, Hrvatje so imeli neke vrste državo, fašistično, satelitsko, ampak so jim priznali pravico, da imajo neke vrste svojo državo. Srbi so imeli z Dedičem tudi Vojno Srbijo (Veliko Srbijo?). Vsi so imeli. Slovaška je bila protektorat. Slovenijo pa so okupatorji med sabo razdelili. To se pravi Italijani... Hitler je rekel v Mariboru *Naredite mi to deželo spet nemško*, Madžari so vzeli Prekmurje. Nekaj vasi tam v Beli krajini so si celo Hrvati prilastili. To se pravi, mi smo se morali konstituirati kot narod in država, ker nas niso priznali in samo z zelo odločnim bojem smo zaveznike prisilili, da so razumeli, da tukaj pa le živi neko ljudstvo, ki ima ne samo svoj jezik, ampak ima tudi svojo kulturo, svojo tradicijo in tako naprej. Zato je ta boj bil za nas vitalnega pomena. Če ne bi bilo partizanstva, se ne bi spremenila ta meja, Primorska ne bi bila del Slovenije.

CLIP 11

Ko se je vojna končala, so me hoteli obdržati v vojski, ker sem imel nek partizanski čin, neko šaržo, recimo podporočnik, in jaz nisem hotel ostati v vojski, ker nisem imel nobenega namena, da bi delal vojaško kariero. Jaz sem septembra 45. leta (1945) dezertiral iz vojske, ker sem hotel študirati in sem rekel, da sem se jaz boril tudi za to, za mojo osebno svobodo, da sam odločam, kaj bom, ne da me vi določite, da bom delal vojaško kariero, ampak jaz hočem doštudirat. Študiral bom slovenščino, ker je bilo znanje pomanjkljivo, ker nisem hodil v slovenske šole, ker jaz sem pesnik. To je bilo malo ostro povedano, ampak so razumeli. Niso me prijaviли kot dezerterja. Se pravi, septembra sem dezertiral, šele decembra sem dobil odpustnico, da sem demobiliziran. To se pravi, tri mesece sem bil jaz de facto in bi lahko kot dezertjer šel pred vojaško sodišče in lahko bi se zgodilo čuda z mano. To je bila spet ena mojih norih potez, ki se je obnesla. Razumeli so to mojo silno željo po študiju in so zamižali pri tem, da sem kršil, da sem zapustil enoto brez dovoljenja kogarkoli, ampak sem rekel – šel sem. Sicer tako zelo humorno. Ko sem zelo paral živce, tako komandantu brigade kot komisarju – naša enota je bila Gubčeva brigada, imela je sedež v Postojni – jaz sem vsak dan testiral, moram iti študirat, moram iti študirat, daj no mir, daj no mir, mi imamo druge skrbi, saj veš, kako si dragocen med nami. Takoj sta me predlagala za odlikovanja in ne vem kaj, ampak jaz nisem dal miru in enkrat izgubi komandant živce: »Sit sem te! Polno glavo te imam! Zgini, da te več ne vidim!« Ampak on je mislil iz tiste njegove sobe štaba brigade in jaz sem se naredil neumnega in sem rekel: »Ja, ja, saj grem k hudiču!« in sem šel naravnost na postajo v Postojni in prvi vlak, ki je pripeljal oziroma je že speljeval s postaje, jaz sem tekel za njim in se prijel za odbijače in vse do Rakeka visel na tistem in potem šel naprej v vagon. Tu so bile še te relacije veliko bolj človeške. On je razumel, da jaz pravzaprav nisem dezertiral, ampak da sem šel študirat. In jaz sem si tudi to privoščil, ker sem čutil, da je to tudi moja pravica, ker jaz sem zmeraj trdil, že kot mlad nagonsko, potem tudi utemeljeno, lahko bi rekel filozofsko, da ne more nobena družba biti na mestu, če njeni posamezniki niso zadovoljni s svojo pozicijo.

www.resistance-archive.org